

DE REFORMATIE

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

DIE UWE JEUGD VERNIEUWT ALS EENS ARENDS PSALM 103:3

Onder redactie van Prof. Dr V. Hepp, Dr K. Schilder, Dr C. Tazelaar en Prof. Dr J. Waterink

Medewerkers: Dr H. A. van Andel, Solo; Dr R. E. van Arkel, Utrecht; Dr Henry Boets, Grand Rapids; Dr Joh. C. Breen, Amsterdam; Dr K. Fehrbach, Vreeland; Prof. Dr P. W. Grosheide, Amsterdam; Prof. Dr T. Hoekstra, Kampen; Dr G. Keizer, De Steeg; Dr B. A. Knoppers, Amsterdam; Dr J. G. Kunst, Arnhem; Dr H. W. Laman, Assen; Dr C. Lindeboom, Amsterdam; Dr S. O. Los, 's-Gravenhage; Dr J. W. Marmelstein, Amsterdam; Dr P. C. Meijster, Rotterdam; G. Meima, Groningen; Dr J. C. Rullmann, Utrecht; J. Strikwerda, Dokkum; Dr J. Thij, Zwolle; Dr J. Veldkamp, Hilversum; E. Visser, Arnhem; Prof. Dr D. H. Th. Vollenhoven, 's-Gravenhage; Dr J. de Vries, Tilburg; Dr J. D. Wislenga, Hoofddorp; Mr J. A. de Wilde, 's-Gravenhage.

Adres der Redactie:

Prof. Dr V. HEPP, Van Bovenstraat 14, Amsterdam.

Drukkers-uitgevers:

OOSTERBAAN & LE COINTRE, Gron.

Tel. No. 58 — Postrekening No. 36000.

Abonnement: f125 per drie maanden bij vooruitbetaling.

Voor 't Buitenland en Ned-Indië f750 per jaar.

Advertentie: 25 ct. p. regel. — Losse nummers f0.15.

INHOUD: Het paradox in de religie. II. — Uit de Schrift: Genee Verdoemenis — voor wie? (Rom. 8:1, 2). — Kerkelijk Leven: Synode-indrukken, XXVII. — Geestelijke Adviezen: Geroep en geloof. — Uit het Paleis en Soc. Leven: De eenheid in de S. D. A. P. — Pop. Wetensch. Schetsen: Ghebrus Voeluis, V. — Literatuur en Kunst: Een nieuwe Deensche roman. — Zending en Evangelisatie: Somalië. — Persoonlijk: — Boekbespreking — Kerknieuws.

HET PARADOX IN DE RELIGIE.

II.

Tegenwoordig wordt veel gesproken over „het paradoxaal karakter der waarheid“. Met name meent men, dat het gerelateerd postulat van het paradoxaal karakter eiken men moet, om zichzelf trouw te blijven. Men meent, dat Gaijen het te veel uitgesproken heeft. Vele invloedrijke werken hier samen: vooral Karl Barth is hier te noemen, hier te lande heeft Prof. Haitjema sterk gepist voor erkenning van de paradox in de theologie. „Paradox“ is dan voor hem „een oordeel of redeneering, die blijkbaar in zichzelf tegenstrijdig is.“

Wanneer we nu de stelling, dat het paradoxaal karakter der waarheid met name van den gereformeerden protestant erkenning vraagt nader willen toetsen, dan is het, om de baan vrij te maken, misschien goed in deze populaire artikelen eerst te vragen, welke waarde moet worden toegekend aan het Schriftbewijs, dat Prof. Haitjema voor zijn stellingen aanvoert. Is zijn bewijsvoering uit de Schrift juist, dan brengt hij ons een heel eind op den weg; kan het ons niet overtuigen, dan moeten we de kwestie zelf gaan stellen en uit eigen oogen zien van den aanvang af.

Laat ons nu maar dadelijk zeggen, dat de poging van Prof. Haitjema, om uit de H. Schrift zijn meening te staven met bewijs, ons in geen enkel opzicht geslaagd schijnt te zijn.

Om van deze meening nader rekenschap te geven, herinneren wij er aan, dat Prof. Haitjema, die in zijn „Hoogkerkelijk Protestantisme“ o.m. een dankbaar gebruik heeft gemaakt, als blijkt, van een (door hem ook aangehaald) art. in de „Encycl. of Religion and Ethics“, in het paradox niet wil zien: een oordeel, dat tegen de overheerschen- de of traditioneele, of allereerst zich opdringende meening ingaat; ook niet een oordeel, dat slechts schijnbaar ons denken breekt, maar waarvan we hopen konden, dat het eenmaal een plaats krijgt in ons geordend denk-systeem; maar — dat hij welbewust de paradox omschrijft als een oordeel (redeneering) die „blijkbaar in zichzelf tegenstrijdig is; het paradox onderstelt de opheffing van de grondwet van ons redeneerend denken, en doet dit altijd“. Zoo stelt Prof. H. de kwestie.

Dat Prof. Haitjema zelf aan deze omschrijving niet trouw gebleven is, als hij spreekt over de geschiedenis der exacte wetenschappen, die ten deele geschiedenis van paradoxen is (hij spreekt over de beweging der aarde, de mogelijkheid der antipoden, bloedsomloop, telepathie, hypnotisme), doet hier minder ter zake.

Wij willen weten, wat hij van het paradox, zooals het boven omschreven werd, in den bijbel gevonden heeft.

Nu heeft Prof. Haitjema zich zeer sterk beroepen op wat Mozes te zien kreeg in den brandenden braambosch. „Een vlam des vuurs zag hij midden in een braambosch, en hoewel de vlammen hoog uitsloegen, verterde toch het vuur de takken der braamstruik niet. Het was veelmeer zóó, dat midden in den hellen gloed de levende braambosch al groener en toerder, en frischer werd“. Prof. Haitjema vraagt: „Is de grondwet van het redeneerende denken hier niet doorbroken, als wij peilen over de vlam des vuurs en over den braambosch in den vurigen gloed? Hier geldt het A = niet A. Want als vuur vuur is, dan moet het verbranden, verkolen, verteren. Dit hoog oploeiende vuur doet echter zoo niet.“

Dat is A = niet A. Van den braambosch laat zich precies hetzelfde zeggen. Hij spot met het redelijke identiteitsprincipe. Hij staat in het vuur,

en blijft gelijk, maar wordt toch tevens zoo iets anders. Door de vlammen gelouterd, verfrischd, doorgelod. Zelf groen leven en toch ook laaiend vuur. Merkt ge wel, dat dit de redelijke dwarsheid van het A = B is?“

Zoo vraagt de hoogleeraar.

Maar ik kan nog niet „ja“ antwoorden op zijn laatste vraag.

Niet al te veel zal ik ervan zeggen, dat Prof. Haitjema hier uitgaat van een exegese, die voor hem wel verre van disputabel te zijn, schijnt vast te staan, maar die, zodra ze zou vallen, tegelijk zijn erop gebouwde redeneering zou meesleuren in haar hunkroet. Tot voorzichtigheid maakt reeds het feit, dat ook onder hen, die zich verre houden van de versmelting van de verhalen in den bijbel, met allerlei mythologische, verschillend gedacht wordt over de betekenis van het vuur, den braambosch, enz. En dan zwijgen we nog maar over hen, die in den brandenden braambosch den zetel van God zien; en in de doornen niet een aanduiding van Israëls nederigheid, maar (zelfs met verwijzing naar het sprookje van „Doornroosje“, waarin de doornen den toegang naar het paleis afsluiten) van Gods hoogeheid zien (omdat doornen den toegang tot God versperren). Toch zijn ze er, die bij wijze van vergelijking herinneren aan het zwaard met den brand van vuur, dat den toegang tot Gods troon, of tot het paradijs, verspoort na den val en des menschen verdrijving uit het paradijs, enz. Voor hen is het vuur dan ook niet merkwaardig, omdat het de struiken niet verteert, maar omdat het Mozes verhindert te naderen; het spreekt dan in de taal van vlammen hetzelfde als het openbaringswoord: trek uw schoenen van de voeten; de plaats, waar gij staat, is heilig. Doornen en vlammen spreken dan niet tegen elkaar in (paradoxaal) maar spreken eenzelfde taal, d.i. sluiten het paradox geheel uit.

Reeds het feit, dat het visioen verschillende mogelijkheden van exegese openlaat, had den schrijver van „Hoogkerkelijk Protestantisme“, die niet zoo heel veel later openbaar criticus van een Asser Synode zou worden, moeten terughouden van een redeneering, die tot in de diepe schachten der waarheid en der theologie en zelfs der wijsbegeerte afdalt, en zich dan ontleent aan een Schriftgedeelte, waarin nog altijd „moeilijkheden“ zijn. Voor Prof. Haitjema is het gezicht van Mozes in zijn bedoeeling en strekking wel zeer „klaarlijklijk“. Zelfs zóó, dat hij er redeneeringen op bouwt. Dat is, meen ik, een eerste fout¹⁾, gezien in het licht van 1926 (critiek op Assen).

Een tweede is evenwel, dat zelfs indien zijn exegese onbetwistbaar was, het verhaal van den brandenden braambosch nog allerminst tot de conclusies van Prof. Haitjema verlof geeft.

¹⁾ Gezien de kritiek op Assen is het te meer verwonderlijk. Assen beschouwde Gen. 2—3 in het licht van algemeene beginselen: Prof. H. houdt bevestigend op een „klaarlijklijk“ opvatting van Ex. 3. Assen krijgt critiek, omdat het de „zintuiglijk-waarnembaarheid“ van een niet als teken, niet als visioen, niet als gezicht, maar als historische gegeven verhaal vaststelt. Maar prof. Haitjema gaat uit van de „zintuiglijk-waarnembaarheid“ van Mozes' gezicht van den brandenden braambosch. Want, indien hier niets „zintuiglijk-waarnembaar“ was, dan zou het gezicht kunnen worden „verklaard“ zooals een Jeronimo de Vries het deed in een preik: als een visioen van Mozes. Prof. H. moet evenwel die preik sterker veroordeelen dan de synode al de redeneeringen van de Geleerden; immers, daarmee wordt de betekenis van het gezicht verlag van het objectieve spreken Gods tot het subjectieve schouwven van Mozes; maar dan is hier geen „paradox“, omdat Mozes zijn eigen denken niet doorbreekt; hier is dan geen „oordeel“ Gods over Mozes' „hoofmoedig“ denken, maar een tegenspraakloze bevestiging daarvan; zonder iets paradoxaals erin. Het is wel vreemd, dat prof. H. die zoo heel veel bouwt op een openbaringsvorm van God, welke geheel wonderlijk, „einmalig“, en „teeknend“ is, en die dat doet op grond van een exegese, die toch wel disputabel is, op Assen een kruisvuur open kon... enkele jaren later. Indien hij zegt ja, maar ik haalde er een paradox uit, en ik bleef dus in het wonder staan, dan antwoorden wij, het paradox was juist wat hoerzogen moest worden; wie iets afleidt uit een Schriftgedeelte, moet in elk geval in zijn denken logisch samenwerken.

Immers, hoe men ook zijn exegese moge geven, dit staat toch wel vast, dat de geschiedenis met den braambosch een wonderdoeken is, door God voor een bepaalden mensch met een bepaald doel „gesteld“. Uit het wonder moet evenwel niemand op deze al te vlugge manier concludeeren tot het gewone (het „karakter“ der waarheid) en uit het teken niet tot de betekende zaak (het karakter der „waarheid“). Als Prof. Haitjema hieruit afleiden wil het paradoxaal „karakter“ der „waarheid“, dan is de steun der redeneering te zwak. Men kan evenveel uit de pinkstertongen gelijke conclusies trekken; maar die waren, goed bezien, geen vuur maar ze waren „als van vuur“, of uit het visioen der Openbaring van het „Lam, staande als geslacht“; maar dat is visioen; en de twee schijnbaar paradoxaal uitdrukkingsvormen („staan“ en „geslacht zijn“) zijn volstrekt niet paradoxaal. Want de ziener neemt ze wel tegelijk waar („staan“ = heerlijkheid; „geslacht zijn“ = vernedering; maar in werkelijkheid kwamen de historische werkelijkheden, die er door afgebeeld werden, na elkaar; „het slachten“, de vernedering, was de weg, het middel, tot het „staan“, de verhooging. Johannes, in zijn gezicht, ziet een teken, dat men zou kunnen kenschetsen, niet met een „of-of“, maar met een „en-en“. Wij zeggen, in gewone redeneering: wie staat is niet geslacht, en wie geslacht is, die staat niet (dat is dus: of-of; of alleen geslacht, of alleen staande, maar niet het ene met het andere tegelijk). En daarom zouden wij, redeneerende als Prof. Haitjema, moeten zeggen: Johannes ziet het paradox. Maar als Paulus de „waarheid“ komt zeggen als dogmaticus, en met herinnering aan de geschiedenis der Godsopenbaring, gelijk zij in de feiten zich voltrok, dan zegt hij: Christus is uitermate vernederd (geslacht) en DAAROM heeft (DAARNA en DAARDOOR en DAAROM) God Hem uitermate verhoogd (staan). Paulus komt dus het schijnbaar paradoxaal „en-en“, dat men uit het gezicht van Johannes zou willen afleiden, verscheuren; hij handhaaft in zijn theologie en beschrijving der heilige geschiedenis nog het „of-of“, met uitsluiting van dat paradox, dat Prof. Haitjema in Mozes' gezicht van den brandenden braambosch heeft gezien. Ik leg hier geen kunstmatig verband tusschen het een en het ander, om de kwestie te behandelen met spitsvondigheden of wat er op lijken wil; want Prof. Haitjema zelf gaat onmiddellijk van den braambosch van Mozes tot Golgotha toe en zegt, dat ook daar de paradoxaal waarheid te zien is van vernedering en tegelijk verhooging; vernedering en handhaving, brand en onverteerd-zijn. Maar hij heeft dan m.i. ook de denkfout gemaakt van verwarring van aanschouwing en redeneering; van teken en betekende zaak. God heeft (stel eens even dat Prof. Haitjema het gezicht juist exegetiseert) Mozes willen zeggen, dat het volk, „dat door Jehovah verkoren is, en in Hemzelve opgenomen wordt, en aan Hemzelve zich verliest in den gloed Zijner heiligheid, toch niet vergaet, maar opgeheven wordt tot voller, rijker leven“. Is dit juist, dan ziet Mozes tegelijk en in één moment van aanschouwing, wat in de werkelijkheid, zooals ze doorleefd wordt, allerminst samenvalt, noch logisch, noch chronologisch. Immers, door zich als „de oude mensch“, als „vleeschelijke“ mensch aan God te verliezen, staat men als „nieuwe“, als „geestelijke“ mensch weer op uit God. Dat is niet paradoxaal; paradox zou zijn de vereenzelviging of verbinding of verbroedering van ouden en nieuwen, van natuurlijke en geestelijken mensch. Uit het levende beeld, dat God Mozes laat zien, kan men niet tot een paradox besluiten, vooral niet als men in het niet-verteerde struikgewas beeld wil zien van Israëls niet-bezinken onder verdrukking. Want de verdrukking is iets anders dan de verkregen loutering; middel en doel zijn niet gelijk. Dat het middel (het louterende vuur) Israëls verjonging (niet verteerd worden) bereikt, is niet paradoxaal, evenmin als de bewering: het medicijn geneest. Paradox